

"İyi tasarlanmış bir koleksiyon, tarih kitaplarında bulamayacağınız bilgiler sunar."

<https://www.nadirkitap.com/timur-kuran-roportaji-blog47.html>

Ocak 2021

Antiye koleksiyonunuz siyasi tarih de anlatıyor öyleyse!

İyi tasarlanmış bir koleksiyon, tarih kitaplarında bulamayacağınız bilgiler sunar. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir örnek vereyim. Bildiğiniz gibi, çoğu Osmanlı toprağı işgal ediliyor. Fakat İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar işgal bölgelerindeki postanelerde kalan Osmanlı zarf, pul ve antiyelerini kullanmaya devam ediyor. Hem de kimi toprakları kendi ülkelerine bağlanmış saydıkları halde! İtalyanların 1919'da asker çıkardığı Akdeniz Bölgesi'nden ilginç bir örnek göstereyim: Antalya'dan Milano'ya gönderilen 10 paralık bir Kızkulesi kartı. O tarihte Osmanlı yurt içi tarifesi 1 kuruş olmuştu. Karta eklenen 30 paralık pullarla birlikte ödenen toplam ücret 1 kuruş! Demek ki İtalyan işgal kumandanlığı, Antalya-İtalya hattında yurt içi tarifesi uygulamış. Bu antiye kullanımı, İtalya'nın işgal ettiği Osmanlı topraklarını kendine bağlanmış saydığının somut bir kanıtı. Kartın üzerinde herhangi bir İtalyan posta malzemesi olmaması da gayet ilginç. Kartın kendisi Osmanlı ürünü, eklenen pullar da öyle. Tarife Osmanlı tarifesi. Kullanılan damga bile Osmanlı yapımı! Belli ki İtalyanlar kartın yollandığı 30 Temmuz 1919'da henüz kendi posta damgalarını yaptırmamış. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nı 1918'de kaybetti. On yıl sonra bile elinden çıkan topraklarda Osmanlı pullarının kullanıldığını görüyoruz.

İşgal yılları başlı başına bir koleksiyon sahası olabilir mi?

İşgallerle ilgili iki koleksiyonum var. Biri işgal antiyeleri. Çok daha geniş olan öbürüyse işgal fiskalleri. Osmanlı Devleti kaybettiği topraklardan çekilirken geride posta malzemesi bıraktığı gibi fiskal pulları da bırakmış. İşgal güçleri, mahkeme, tapu dairesi, maliye gibi Osmanlı devlet dairelerinde yüklü miktarlarda fiskal pulu bulmuş. Kendileri de çeşitli işlemler için hemen vergi toplamak istiyor. O ortamda kendi ülkelerinden pul sipariş etseler hemen gelme imkânı yok. Pratik bir çözüm olarak el koydukları Osmanlı fiskal pullarını kullanmışlar, bazen oldukları gibi ama genellikle sürşarjlayarak. Örneğin, Bağdat'ta İngiliz işgal güçlerinin işlettiği mahkemeler sunulan dilekçelere, Osmanlı sabit damga pulu

üzerine “İngiliz Askeri Mahkemesi” sürşarjlı pullar yapıştırılmasını şart koşmuşlar... Birinci Dünya Savaşı başlamadan da benzer uygulamalar görüyoruz. Osmanlı'nın toprak kayıpları 1914'te başlamamış! Trablusgarp Savaşı sürerken İtalya, Onikiadalar'ı işgal ettiğinde bulduğu birçok Osmanlı malzemesini kullanmış. Rodos Eytam (Yetimler) Sandığı'nın 1912 tarihli bir işlemi belgeleyen örneğe “İtalyan İşgal Kumandanlığı / 10 para” sürşarjı vurulmuş Osmanlı sabit damga pulu yapıştırılmış. Bu pulların belgelediği vergi, Osmanlı tebasının Osmanlı borçlarını ödemek için kısmen çeşitli fiskaller yoluyla ödediği Düyûn-ı Umûmiye vergisi! Demek ki, işgal edilen topraklarda kalan halklar, Düyûn-ı Umûmiye vergisi ödemeye devam etmiş. Başka biçimde ifade edeyim. Osmanlı borçlarını sadece Osmanlı tebası ödememiş. Osmanlı tabiyetini kaybedip bir başka ülkenin tabiyetine geçen halklar da bu borçların ödenmesine katkı sağlamış.

Bütün bu bilgileri topladığınız kaynaklardan mı çıkartıyorsunuz?

Tarihî araştırmalardan, fiskal kataloglarından, işgal bölgelerinde çıkartılan kararnamelerden de yararlanıyorum. Antalya'nın hangi tarihte işgal edildiğini, Onikiadalar'da İtalyan işgal yönetiminin mahkeme sistemini kontrolüne aldığını başka kaynaklardan biliyoruz. Ama Antalya'da posta idaresinin nasıl çalıştığı, Rodos'ta halktan ne vergiler toplandığı gibi detaylar gördüğümüz malzemedен çıkıyor. Verdiğim bilginin bir bölümünün kaynağı, belgelerin kendileri.

[Timur Kuran I. Dünya Savaşı antiyeleri üzerinde çalışıyor (24 Aralık 2020)]

İşgal konulu malzemeyi daha çok nerelerde buluyorsunuz?

Tek tük Türkiye'deki müzayedelere çıkan parçalar oluyor. Çıkanların yüzde 80'i de Yunan işgal malzemesi. Çünkü belgeler Türkiye'de yaşayan ya da nüfus mübadelesiyle Yunanistan'a yollanmış olsa bile Türkiye'de akrabası olan insanlara verilmiş. Diğer malzemeler yurt dışında çıkıyor. Genel bir işgal koleksiyonu yapmak çok zor. İşgal belgeleri genellikle işgalci ülkelerin koleksiyoncuları tarafından toplanmış ve toplanıyor. Müzayedelerde kataloglara Osmanlı-Türkiye pulu ya da belgesi olarak konmuyor. Arnavutluk, Yunanistan, İtalya, Suriye, Irak, Filistin vs. malzemesi olarak konuyor. Mantık şu: Üzerine başka bir rejimin sürşarjı vurulan pulun Osmanlıyla bir ilişkisi kalmıyor.

Uluslararası sahada düşündüğünüzde işgal koleksiyonunuz için iyi bir koleksiyon diyebiliyor musunuz?

Bazı bölgeler için diyebiliyorum. Suriye koleksiyonum çok güçlüdür, çünkü çok ileri erken dönem Suriye fiskal koleksiyonu yapan iki kişinin koleksiyonu bana geçti. Yunan işgal koleksiyonum da güçlüdür. Ama Irak için bunu söyleyemiyorum. Benim ki de iyi ama ama daha iyilerini yapmış Arap koleksiyoncular var. Arnavutluk koleksiyonum zayıf çünkü malzeme az. Çekilen Osmanlı güçleri orada çok az fiskal bırakmış. Bulunan seçkin

malzeme de Arnavutluk fiskal koleksiyonlarında. İtalyan işgal koleksiyonum güçlü fakat İtalya'da daha ileri koleksiyonlar var... Bir koleksiyon oluştuğu zaman içindeki malzemenin tekrar piyasaya çıkması 60-70 yıl sürebiliyor. Benim koleksiyonumun ana özelliği, Türkiye'nin ve Osmanlı coğrafyasının bütün işgal bölgelerini kapsaması. Hepsinden örnekler var elimde. Fırsat çıktıkça genişletmeye çalışıyorum. Ama zor bir saha. Bazı malzemenin o kadar taliplisi oluyor ki bütçem yetmeyebiliyor.

Malzemeyi bir araya getirme nedeniniz farklı olsa da koleksiyonlarınızdaki malzemeler Osmanlı'nın yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu geçiş dönemine ait. Bu belgeler bize o dönemde yaşanan dönüşüme dair de ipucu verebilir mi?

Elbette. 1910'lu yıllarda devletin yansıtmaya çalıştığı kimlik de vermek istediği mesajlar da değişiyor. 1914 antiyelerinde pul tuğralı mesela. 1916'da tuğra yok, yerine ayyıldız konmuş. Ayrıca soyut bir şekil yerine bina resmi görüyoruz.

Neden?

Konu başka bağlamlarda araştırılmıştır ama posta malzemesi bağlamında araştırılmışsa ben bilmiyorum. Ayyıldızın öne çıkması, milliyetçilik duygularının kabarmaya başladığının bir göstergesi olmalı. Tuğranın kalkması da imparatorluk çökerken padişahın yegâne ve mutlak güç olmaktan çıktığını, otoritesinin iyice zayıfladığına işaret ediyor. Çöküş yıllarında saltanatın son bulması gerektiğini düşünen insanlar var. Mustafa Kemal ve kurmayları Osmanlı hanedanının işlevini yitirdiğini aralarında konuşuyorlar. Öyleyse Osmanlı antiyelerindeki görsel değişimi, kurulacak yeni devletin bir habercisi olarak yorumlayabiliriz. Anlaşılan, Avusturya'ya kart siparişi veren İstanbul'daki Posta İdaresi'nde bile yeni düşüncelerin etkisinde olan yetkililer vardı.

İlk Osmanlı antiyesinin tarihi ne?

1869. İlk posta pullarından altı yıl sonra ilk antiyeleri çıkarmışlar. Üç değerli bir zarf serisi. Antiyeden önce pulsuz posta kartları çıkarıp postanelere dağıtmışlar.

Antiye toplamaya başlarken nihayetinde ulaşmak istediğiniz hedef neydi?

Damgasız posta pulu koleksiyonumun yanına damgasız bir antiye

koleksiyonu koyacaktım. Antiyeyi posta pulunun uzantısı olarak gördüğümünden başlangıçta bu hedef bana doğal geldi. O tarihlerde damgalı Osmanlı ve Türk posta pulu toplamayı bırakmıştım. Dolayısıyla ilk etapta damgalı antiye toplamayı düşünmedim. Ama Goodsell koleksiyonundaki damgalı parçalar ilgimi çekiyordu. Çok geçmeden damgasız antiyelerin yanına birer de damgalı yerleştirmeyi kafama koydum. Ondan sonrası malum. Antiyelerin üzerindeki damgaların ne işlev gördüğünü araştırmaya başladığım zaman bir kısmının posta, bir kısmının sansür damgası olduğunu, bir kısmının reklam amacı taşıdığını, bazısının esirler tarafından kullanıldığını, vs. farkettim. Kartların değişik kullanımlarını göstermek için birden fazla kullanılmış almaya başladım.

O zaman mı konu posta tarihine dönüşmeye başladı?

Giderek antiye koleksiyonum posta tarihinin çeşitli alanlarına uzandı. İyi bir antiye koleksiyonu yapmanın zor tarafı nöf örnekler (kullanılmamışlar) toplamak değil. Birçok yönden tarihi aydınlatanlar postadan geçmiş olanlar. Bunları toplamak bilgiye bağlı, yaratıcılık gerektiriyor. Nöf antiyelerin nadirleri var tabii. Ama bir ekonomi tarihçisi olarak beni daha çok ilgilendirenler postadan geçmiş örnekler.

Antiye de mesleki olarak ilgilendiriyor mu sizi?

Antiyeden mesleki açıdan yararlı bilgiler çıkarıyorum, ama fiskalden ve özellikle de fiskalli belgeden kat kat daha fazla öğreniyorum.

Tarihe ilginizin çok erken yaşlarda başladığını söylemişsiniz. Ancak üniversitede ekonomi eğitimi almayı tercih etmişsiniz. Neden tarih okumak istemediniz?

Tarihe ilgim hiç kaybolmadı. Ancak lise eğitimim beni başka sahalara da yönlendirdi. O zamanki adıyla Robert Kolej’de okurken fen dalını seçtim. Orhan Nebioğlu adlı çok kabiliyetli bir kimya hocamız vardı. Onun dersinde kimyaya merak saldım. Lise son sınıfta ayrıca organik kimya okudum. Princeton Üniversitesi’nde lisans eğitimi almak için ABD’ye giderken amacım kimya ya da kimya mühendisliği okumaktı. Amerikan liberal yüksek eğitim sisteminde ana dalınızın dışından da dersler almanız gerekiyor. Danışmanım sosyal bilimlere, ‘Ekonomiye Başlangıç’ dersiyle başlamamı önerdi. “Herkesin ekonomi bilmesinde yarar var.” sözü hâlâ aklımda! Ders almaya başladıktan sonra ekonomiyi son derece ilginç buldum. Ekonomi prensiplerini öğretmek için işlenen konuların içinde tarihi olaylar ve akımlar vardı. Tarihin seyrinde ekonominin önemli rol oynadığını, ekonomi biliminin de uzun süreçleri

anlamaya yarayacağını sezdim. Daha ilk smestrim bitmeden kimyadan ekonomiye geçmiştim.

Tarihe ilginizi devam ettirebildiniz mi peki?

Çok değerli tarihçilerden dersler aldım. Charles Issawi'nin verdiği bir Ortadoğu Ekonomi Tarihi dersi dışında hiçbirinin Türkiye ya da Türkiye'nin içinde bulunduğu geniş coğrafyayla ilgili olmadığını belirteyim. Bu, bilinçli bir karardı. Zaten Osmanlı ve Türk tarihini öğrenmeyi srdrecektim. Kalan dünyayı daha iyi anlamak için in, Rusya ve Batı Avrupa'yla ilgili tarih, sosyoloji ve politika dersleri seçtim. Bu seçimlerin çok isabetli olduğunu düşünüyorum. Daha sonra yaptığım çalışmalara da yararları oldu.

Nasıl bir yarardan söz ediyoruz?

Diğer coğrafyaların geçirdiği süreçler beni Osmanlı'yla, Türkiye'yle ve İslam Dünyası'yla ilgili yeni sorular sordurmaya yöneltti. Başka coğrafyalarda yaşanan kimi süreçlerin, Doğu Akdeniz'de, Orta Doğu'da, Osmanlı'da, Türkiye'de karşılığı olmadığını görmek, kafamda bir sürü soru işareti belirmesine yol açtı.

Osmanlı'yla ilgili açığı nasıl kapattınız?

Okuyarak ve yazarak, yazarken hatalar yaparak, daha derine inmeyi hedefleyerek, zamanla daralttığımı sanıyorum. Kapatmak mümkün değil tabii. Buna mr yetmez. Ders almadığım hocalarla yıllar sonra irtibat kurdum. Uzun uzun yazıştığımız oldu. Asistan profesörlük ve doçentlik yıllarımda bana zaman ayıranlar oldu. Yazdığım makaleler hakkında yapıcı tenkitler yaptılar, bilmediğim kaynaklara ulaşmamı sağladılar, daha iyisini yapmaya zendirdiler.

Bu isimler Türk myd Amerikalı mı?

Amerikalılar da vardı Türkler de. 2018'de vefat eden Bernard Lewis, öğrencilik yıllarımda Princeton'daydı. Irak merkezli Orta ağ iktisat tarihçisi Avram Udovitch de Princeton'un kadrosundaydı. Her ikisiyle de 1977'de Princeton'dan ayrılmamdan çok sonra, 1980'li ve 1990'lu yıllarda, defalarca görüşmek nasip oldu. 2014'te kaybettiğimiz Talt Halman da ben orada okurken Türk Edebiyatı dersleri veriyordu. Öğrencilik yıllarımda Talt Hoca'dan yakın ilgi gördüm. Bizim coğrafyamız dışındaki coğrafyalar hakkında ders almamı olumlu buldu, hatta teşvik etti. Bu yoldan Türk dşnne yeni perspektifler

kazandırılabilirliğini vurguladı.

İktisat tarihine geçişiniz ne zaman oldu?

Doktoradan sonra. Doktora eğitimimi 1977-82 yıllarında Stanford Üniversitesi'nde aldım. Başlangıçta amacım kalkınma ekonomisi çalışmaktı. Kalkınmanın önündeki engellerin tarihi nedenleri üzerine yoğunlaşmak istiyordum. Ama o yıllarda ekonomi tarihi, ekonomi disiplininin az prestijli sahalarındandı. En prestijli saha da teoriydi. Eserlerini beğendiğim, Nobel ödüllü Kenneth Arrow'nun asistanı olmuşum. Onunla çalışıp teori geliştirme konusunda eğitim almaya karar verdim. 'Nasıl ilgileniyorum, tarih konusundaki açığı ilerde kapatırım.' diye düşündüm. Arrow'dan çok şey öğrendim ama doktora yıllarımda bölümümdeki ekonomi tarihçileriyle yakın ilişkiler kurmamam, meslek hayatımın en vahim hatalarından biri oldu. O yıllarda Stanford'un kadrosunda çok değerli ekonomi tarihçileri vardı. Maalesef, yalnızca birinden ders aldım. İktisat tarihini alt disiplinlerimden biri yapmamış olmaktan hep pismanlık duydum. Bereket ders almadığım hocalarla, özellikle de Paul David ve Gavin Wright'la, mezuniyetimden sonra çok görüştüm, eserlerini defalarca okudum. Onlar da, sağolsunlar, hatamı hiç yüzüme vurmədiler. En parlak öğrencilerine gösterdikleri yakınlığı benden esirgemediler.

Koleksiyon başlıklarınızın şekillenmesiyle akademik çalışmalarınızın yön değiştirmesi arasında nasıl bir ilişki var?

Önce akademik çalışmalarım yön değiştirdi. Doktoramı aldıktan sonra, genel olarak iktisat tarihine ve siyaset tarihine dönmeye başladım. Asistan profesörlüğümün ilk yıllarında bir yandan da İslam finansı ilgi alanıma girdi. İslam bankacılığı, daha emekleme döneminde olmasına rağmen ses getirmeye başlamıştı. Ekonomi derslerimde, lisans yıllarımda aldığım İssawi'nin Orta Doğu Ekonomi Tarihi dersinde bile, dinle finans arasında bir bağ belirmemişti. İslam finansı, İslam bankacılığı, İslam ekonomisi nedir, öğreneyim diye İslam iktisatçılarının eserlerini okumaya başladım. Çok geçmeden okuduğum çağdaş İslamcı yazarların bazı kilit konuları yanlış algıladığı kanaatine vardım. Ekonomi kavramlarını ve önerdikleri kurumları eleştiren yazılar yazdım. Bu konuda birkaç makalem çıktıktan sonra saptadığım eksikliklerin ve kopuklukların, çoğu Hindistanlı ya da Pakistanlı olan bu yazarların tarih bilmemesinden, özellikle de geçmişteki kurumların işlevlerini anlamamasından kaynaklandığı sonucuna vardım. İşte o noktada yoğun olarak ekonomi tarihine girmem gerekti. Aynı dönemde koleksiyonculuğum da kabuk değiştirdi. Damgasız posta pulundan posta tarihine ve genel olarak tarihi

belgelere yönelmeye başlamam aynı yıllarda gerçekleşti.

Yıl verebiliyor musunuz?

1984-85 yıllarında antiye ve fiskal toplamaya başlayarak koleksiyoncu olarak bir anlamda yeniden doğdum. Tam o yıllarda mesleki kimliğim de değişiyordu. Tarihe kayıyor, İslam hakkında yazıyor, Osmanlı, Orta Doğu ve Türkiye merkezli literatürleri takip ediyordum. Mesleki kimliğimle koleksiyoncu kimliğim aynı yıllarda dönüşüm geçirdi. Dönüp geriye baktığımda iki dönüşümün birbirini desteklediğini ve birbiriyle uyduğunu görebiliyorum.

Doktora yıllarınızda, bir süre Amerika'da çalıştıktan sonra Türkiye'ye dönmeyi planladığınızı söylemişsiniz. O karardan ne zaman vazgeçtiniz?

1980'e kadar, babam gibi, ABD'deki eğitimim bitince Türkiye'ye dönmeyi hedefliyordum. O yıl bir Amerikalıyla evlendim. Eşim Wendy de Türkiye'de iş bulacaktı. O yılın sonlarında gerçekleşen askeri darbe planımızın değişmesinde önemli rol oynadı. Akademisyenler tutuklanıyor, işten çıkarılıyordu. Doktoramın bitmesinden bir yıl önce, 1981'de, ABD asistan profesör piyasasına girip girmemeye karar vermem gerekiyordu. Üniversitelerin aday değerlendirme ve işe alma süreci doktora bitiminden bir yıl önce başlıyor, altı ay sürüyordu. Babamla, Ercüment amcamla ve çoğu Boğaziçi Üniversitesi'nde görevli başka akademisyenlerle görüştüm. Büyük çoğunluğu, "Türkiye'ye dönmek için uygun bir zaman değil. Amerika'da iyi bir üniversitede iş bulabilirsen bu dönemi orada geçirmen yararlı olacaktır." dedi. İş buldum ve eşim Stanford'da İş İdaresi (Business) Master eğitimine başladı. Birkaç yıl böyle geçer, sonra Türkiye'ye gideriz diye düşünüyorduk. Ama gidiş planı tekrar tekrar ileriye atıldı. ABD'de akademik araştırma olanakları Türkiye'ye göre daha zengin. Proje finansmanı bulmak daha kolay. Genç akademisyenlere de asistan veriyorlar, deneyimli profesörler yol gösteriyor. Finansmanlı projelere başlayınca, finansman sürdürmek için üretken olmayı gerektiren bir sistemin içine girmiş oldum. Sonra asistan profesörlük sürem bitiminde daimi kontrat (tenure) alıp doçentliğe terfi etmeyi bekledim. Bu arada ilk çocuğumuz doğdu. Bir de baktık ki Amerika'daki çevremiz genişlemiş, mesleki ve sosyal bağlantılarımız artmış. Doktoradan 8-10 yıl sonra temelli olarak ABD'ye yerleştiğimizi kabul ettim. Türkiye'ye sık sık gidecek ama daimi adresimiz ABD'de olacaktı.

En önemli başlıklarınızdan biri de fiskal! Koleksiyon başlıklarınızı genişletmek için mi, hobinizle mesleğiniz arasında bağlantı kurmak

İçin mi fiskal toplamaya başladınız?

İkisi de rol oynadı. Bunlar birbirini destekleyen amaçlar. Fred Goodsell koleksiyonu içinde dağınık birtakım fiskaller vardı. Tek tük belgeler de vardı. O zamana kadar fiskalin ne olduğunu tam anlamıyla bilmiyor, gördüğü işlevlerin zenginliğini kavrayamıyordum. Belgeleri inceledikçe aydınlanmaya başladım. Koleksiyoncu olarak arayış içerisindeydim. Akademisyen olarak da tarihe ve çocukluk ve gençlik yıllarıma coğrafyasına dönmekteyim. Fiskal toplamaya başlamam iki dönüşüme birden katkı sağladı.

Fiskal nedir?

Kısaca, bir vergiyi ödediğinizi ya da bir bağış yaptığınızı belgeleyen pul. Vergi kanıtlayan fiskal pullarını devlet daireleri ya da yarı-resmî kurumlar çıkarıyor. İane makbuzu işlevi gören fiskal pullarınıysa resmî ya da yarı-resmî kurumlar yanında özel kurumlar da çıkarıyor. Devlet dairesine tapu dairelerini örnek verebiliriz. Kızılay da yarı-resmî kurumların örneği. Özel kurumlar da fiskal çıkarabiliyor. Sağır-Dilsizler Derneği, Erzurumspor, Yardım Sevenler Derneği... Bu örnekleri çoğaltmak mümkün.

Neden özel bir pula ihtiyaç duyulmuş? Vergi ödeyene ya da bağış yapana neden pul veriliyor?

Ana amaç, görevlinin tahsil ettiği parayı cebine indirmesini engellemek! Pul stoku memura sayılarak veriliyor, kaydı tutuluyor. Görevli, belgelere yapıştırdığı pulların karşılığı olan parayı kuruma vermek zorunda. Satılmayan pulları da kuruma iade etmesi gerekiyor. Satılan bir pul, tekrar kullanılmaması için, belgeye yapıştırıldıktan sonra damgalanarak ya da imzalanarak iptal ediliyor. Mektuba yapıştırdığınız posta puluna uygulanan işlemin aynısı.

Osmanlı Devleti bu sistemi hangi tarihte başlatıyor?

Belediyelere ait yapışkanlı ve tırtıllı ilk fiskal pulları 1860'lı yılların tarihini taşıyor. Saray ise, 1870'li yıllarda padişah adına fiskal pulları çıkartmaya başlıyor. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin katkısı var Saray'ın sisteme geçişinde.

Nasıl bir katkı bu?

Son dönem Osmanlı yönetimi, güçlü Avrupa ülkelerine borçlarını

ödeyemediği için bazı vergi kalemlerini bu ülkelerin kontrolündeki Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne devrediyor. Düyûn-ı Umûmiye de, Osmanlı vergilerini daha sağlıklı toplayabilmek, kayıpları azaltabilmek için Osmanlı fiskal uygulamasını yerine oturtuyor. Çeşitli işlemler için tarifeler çıkartıyor. Saray bu sayede sistemi öğreniyor, Düyûn-ı Umûmiye'nin kontrolü dışındaki işlemler için çeşit çeşit pullar çıkartıyor. Dünyada Osmanlı kadar fiskal çeşidi çıkarmış ülke yok!

Neden?

Osmanlı Devleti'nin gelir ve servet vergisi toplama becerisi çok zayıf. Ekonomi biliminin terminolojisiyle söylersek devletin mali kapasitesi düşük. Bu nedenle, mali kapasitenin büyütülmesi için kurumsal önlemler alınırken çok farklı başlıklar için hizmet vergileri alınmış. Devlet, Düyûn-ı Umûmiye'nin de yardımıyla becerebildiği her kalemden vergi toplamış. İşte bu yüzden üretilen fiskal pulu sayısı çok yüksek.

Fiskal öncesinde hizmet ücreti toplanırken kontrol nasıl sağlanıyor?

Bu soruyu tapu belgeleri üzerinden yanıtlayayım. 19. yüzyıl ortalarına kadar tapu dairesi bir taşınmazın kimin mülkiyetinde olduğunu boş kâğıda yazıyor ve şahitler belgeyi imzalıyor. Sonra, yüzyıl ortalarında, tuğralı ve "Tapu Senedi" ibareli kağıtlar çıkarılıyor, tapu dairelerine dağıtılıyor. Bu tuğralı tapu kağıtları imparatorluk sathında kullanılmış. Tapudaki tuğra, mülkiyet hakkının padişah tarafından sağlandığını simgeliyor. Mal sahibine, 'tapunu veren benim!' mesajını veriyor. II. Abdülhamit dönemine ait üçüncü örnek yine tuğralı. Ama formda memurun kaydetmesi gereken detaylara ayrılmış alanlar var. Demek ki bürokrasi modernleşmeye başlamış. İlk iki tapu örneğinde hangi bilginin kaydedilmesi gerektiğine ilişkin bir standart yoktu. Bir memurun kaydettiğini diğerinin atlaması mümkündü. Tapuyu inceleyen kişi de, aradığı bir bilgiyi bulmak için bütün belgeyi okumak zorundaydı. 1898 tarihli belgede, memurun neyi doldurması gerektiği apaçık; bakanın da aradığı bilgiyi bulması kolay.

Tapularda ilk fiskalli örnekleri ne zaman görüyoruz?

19. yüzyıl sonlarında! 1901 tarihli dördüncü örnek pullu, ama pul tapu pulu değil. Tapu pulu henüz çıkarılmamış. Şeklen değişmiş, tuğrasız ve vilayet antetli forma bir muhacirler ianesi pulu yapıştırılmış.

Neden?

İmparatorluk hızla toprak kaybediyor. Elden çıkan yerlerde yaşayan Türkler var. Baskıya, kıyıma uğruyorlar. Bir bölümü bunun sonucunda perişan halde Türkiye'ye kaçıyor. Onları beslemek, bir yere yerleştirmek gerekiyor. Devletin kaynakları kıt. Bazı işlemlerden muhacir ianesi almaya başlıyor. 1909'dan başlayarak tapu işlemlerine belirli bir tarifeye göre tapu pulu yapıştırılıyor. 1916 tarihli beşinci örnek hem tapu, hem Düyûn-ı Umûmiye pullu. Tapu yine 1850 öncesindeki gibi boş kağıda kaydedilmiş. Birinci Dünya Savaşı sürerken devletin çıkardığı birçok belgede aynı durumu görüyoruz. Felaketler, yokluklar dönemi. Form stoku tükenmiş; devlet stoku yenileyemiyor. Ama bir şekilde devletin çarkları dönmeye devam ediyor; idare ediyorlar. Son örnek de Cumhuriyet döneminden, 1930 tarihli bir tapu karnesi. Bunda da devletin damga pulu var, karnenin bir iç sayfasına yapıştırılmış, Latin harfli bir damgayla karneye bağlanmış.

Pul öncesi dönemde bir tapu işlemi için ne kadar vergi alındığını evraka bakarak anlayabiliyor muyuz?

Hayır! Kaydı başka yerde. Şahitler vasıtasıyla devlet verginin eksiksiz kendisine devredilmesini sağlamaya çalışıyor ama sistem yolsuzluğa müsait. Memur dürüst değilse, miktarı düşük kaydediyor, farkı cebine atıyor.

Örneğini gördüğümüz belgeler bugüne dek tarih çalışmalarında kaynak olarak kullanılmış mı?

Görselli iki tapu tarihi kitabı var ama bildiğim kadarıyla konuyu burada verilen perspektiflerden detaylı olarak inceleyen bir çalışma yok. Komple bir koleksiyonu yapılmışsa da ben bilmiyorum. Tapu ucuza toplanabilecek bir malzeme türü. Bazı müzayedeciler, satılmıyor diye koymuyor bile. 1990'lı yıllarda gittiğim sahafların ve efemeracıların 'Bunlar sana yaramaz!' diye tapu göstermekten çekindiği olmuştur. İsrarla görmek isterdim, çünkü çeşit çok fazla. Müzayedelerde nadir bir tapu formu, 'Osmanlı belgesi' başlığıyla satışa çıkabiliyor. Önemi keşfetmek koleksiyoncuya kalıyor. Bazı bölgelerin, örneğin Filistin'in, Osmanlı tapularını bulmak zordur. Politik nedenleri var tabii. Ayrıca toplayanı çok. İsrail'de koleksiyonculuk kültürü Türkiye'ye göre daha gelişmiş. Bu gibi incelikleri toplayarak, piyasayı takip ederek, koleksiyoncu arkadaşlarla konuşarak ve tabii okuyarak öğreniyorsunuz.

Fiskal pulu ne zamana kadar kullanıyor?

Finansal işlemlerin dijital ortama geçmesiyle fiskal pulunun işlevi hemen hemen ortadan kalkıyor. Denetimin kolaylaşmasıyla pula pek gerek kalmıyor. Tek tük bugün bile kullanıldığı alanlar var. Türkiye'ye bir sınır kapısından giriş yapan yabancıya verilen vize, pasaportuna yapıştırılan vize puluyla belgeleniyor. Turistin ödediği ücret pulu üzerinde yazılı. Bir Türk vatandaşı yurt dışına çıkarken de harç pulu almak zorunda.

Pulun yegâne varlık sebebi denetimi sağlamak mı?

Resmî fiskal pullarının şahıslara da sunduğu bir hizmet var. Aralarında gerçekleştirdikleri bir işlemin belgesini, fiskal puluyla resmîleştiriyorlar.

Şahıslar kendi aralarında ücretsiz bir akit düzenleyebilecekken neden devlete para ödemeyi seçiyor?

Çünkü devlet diyor ki, sözleşmenin devlet nezdinde değer taşıması, vergisinin ödenmesine bağlı. "Vergi öderseniz ben sözleşmenizi geçerli sayarım. Aranızda anlaşmazlık çıkarsa mahkemede delil olarak kullanabilirsiniz. Belirlediğim vergiyi ödememişseniz, o belge geçersiz olur." Dolayısıyla taraflar anlaşmazlık durumunda sıkıntı yaşamamak için vergi ödemeyi kabul ediyor. Bunu da resmî fiskal puluyla yapıyorlar. 1902'den bir örnek vereyim. 41.594,50 kuruşluk bir işlemin belgesi. Belgeye taraflar 40.001 ilâ 45.000 kuruşluk işlemlerin resmîleştirilmesi için çıkarılan 22,5 kuruşluk bir Osmanlı oransal (nisbî) damga pulu yapıştırmışlar. Yapışkanlı fiskal pulları 1860'lı yıllarda kullanılmaya başlamış ama bir önceki on yılda, ücret karşılığında şahıslara satılan matbu pullu kağıtlar mevcut. Hepsinde ayrıca soğuk damga var. Bu gibi matbu pullu kağıtlara varaka-i sahiha deniyor. Varaka-i sahihalar, çeşitli değer aralıklarındaki işlemler için çıkarılmış. 1869'dan çok yüksek değerli, 462.644 kuruşluk bir işlem kaydedilmiş. Üzerindeki 150 kuruşluk pul, 450.001 ilâ 500.000 kuruşluk işlemlerin vergisini ödüyor. Bildiğim kadarıyla bu parça, bu tür pullu 150 kuruşluk kağıdın tek komple örneği. Matbu fiskal pullu kağıtların atası da yine soğuk damgalı ve değerlerin metinle belirtildiği kağıtlar. 1850'de Üsküp'te kullanılmış 20 paralık belge de buna örnek olabilir. Bir posta tatarı, atlarla ilgili işlemini resmîleştirmek için kullanmış.

Varaka-i sahihada pul olmasa da fiskal kategorisinde değerlendiriyorsunuz. Neden?

Matbu fiskal pullu, değerli kağıtların öncüsü düz metinli kağıtlar. Bunlar

da soğuk damgalı. Düz metinli değerli kağıtlarla matbu pullular aynı işlevi görüyor. Bir varaka-i sahiha alırken üzerinde yazılı değeri ödüyorsunuz. İşleminizi kâğıda yazıyor, bu yoldan devlete işlemin vergisini ödüyorsunuz. Soğuk damgalı kağıtlardan önceki sözleşmelerde devlete vergi ödendiğine ilişkin bilgi de bulunmuyor. İşlem kaydedilmiş ama devlete vergi ödenmişse belgede kayıtlı değil.

Dünya üzerinde, Osmanlı harici coğrafyalarda o tarihlerde bu tür işlemler vergilendiriliyor mu?

1620'li yıllarda İspanya'da ve Hollanda'da matbu fiskalli kağıtlar çıkarılıyor. 1700'lere gelmeden Fransa ve İngiltere de sistemi uygulamaya başlıyor. İlk yapışkanlı fiskal pulunun ortaya çıkması da 1797'de, İngiliz hakimiyeti altındaki Hindistan'da gerçekleşiyor. İlk posta pulunu İngiltere'nin çıkarmasından nerdeyse yarım asır önce. Demek ki bu vergilendirme sisteminin Osmanlı Devleti tarafından benimsenmesi Avrupa'ya göre çok geç. Matbaadaki gecikme gibi fiskalde gecikme iki yüzyılı aşıyor.

Düz metinli varaka-i sahihalar Osmanlı fiskal kataloglarında var mı?

Osmanlı ve Türkiye fiskal koleksiyonculuğu hâlâ emekleme çağında. Bunlar fiskal kataloglarında yok. Bence en güvenilir fiskal kataloğu Amerikalı William McDonald'ın hazırladığı Revenues of Ottoman Empire and Republic of Turkey. Orada bile düz metinli varaka-i sahihalar listelenmiyor. Ciddi bir koleksiyonunu 1998'de genç yaşta vefat eden ve ana sahası kartpostal olan çok değerli koleksiyoncu Herman Boyacıoğlu yapmış ama ömrü yetmediği için geriye bir araştırma bırakmamış. Düz metinli değerli kağıtlar şöyle dursun, Osmanlı ve Türk fiskalli belgeleri gerektiği biçimde etüd edilmiş değil. Ben, mümkün olduğu kadar topluyorum. Şimdi üzerinde çalıştığım kitaplar bittiğinde Osmanlı'da finansal ve ekonomik modernleşme konusunda bir kitap yazmayı ümit ediyorum. Ona sıra gelirse elimdeki belge koleksiyonundan çok yararlanacağım. Ama resmi arşivlerin dışında, özel koleksiyonlarda bulunan belgelerdeki bilgileri bir araya getirmek bir kişinin yapabileceği bir iş değil. Yüzlerce kişinin işi ciddiye alıp bu malzemeyi araştırması gerekir.

Boyacıoğlu koleksiyonuna ne oldu?

Benim fiskalde ağırlığı belgeye vermeye başladığım yıllarda ünlü pul tüccarı Yaşar Temiz'in müzayedelerine fiskal dolu defterler konurdu. Bir

bölümü bana nasip oldu. İçlerinde ufak boyutlu belgeler de olurdu. Yıllar sonra bazılarının gayet nadir olduğunu anladım. O tarihlerde Herman Bey'in bütün fiskal stokunu Salih Kuyaş satın almış. Stokta fiskal pulu da var fiskalli belge de. Salih Bey yaşıyor tabii. Alıcısı yok diye en nadir parçalar dışında hepsini toptan Amsterdam'da oturan fiskal koleksiyoncusu ve tüccarı Haluk Bakır'a sattı. Tesadüfe bakın ki Haluk, Saint Joseph'ten arkadaşım. Dokümanla ilgilenmediği için Boyacıoğlu koleksiyonundakilerin içinden seçerek almama izin verdi. 15 yıllık bir zaman diliminde Amsterdam'a defalarca gidip Boyacıoğlu belge stokunu tekrar tekrar inceledim. Ve o stoktan 2 bin 500 kadar seçme belge, peyderpey bana geçti. Salih Bey'in ayırdığı nadir ve kıymetli parçalar da 1990'lı yılların sonunda benim koleksiyonuma girdi. Bunlara Osmanlı Devleti'nin çıkardığı, 10 para ilâ 1000 kuruş değerli fevkalade nadir ilk fiskal serileri dahil, eksiksiz olarak.

O tarihlerde bu malzemeyi tarihi vesika olarak kullanan başka kimse var mıydı?

Bildiğim kadarıyla özel fiskal koleksiyonlardaki belgeleri düzenli olarak çalışmalarında kullanan tek akademisyen Atom Damalı'ydı. Onu da ODTÜ'den ayrıldıktan sonra yaptı. Damalı, Cumhuriyet ağırlıklı ama Osmanlı'yı da kapsayan yüksek nitelikli fiskal koleksiyonları oluşturdu. Yardım kurumlarının pullarını kapsayan bir katalog da çıkardı. Burada akademisyenlerin yoğun olarak kullandığı devlet ve kurum arşivleriyle sözünü ettiğimiz belgeler arasındaki farka işaret edeyim. Fiskal koleksiyonlarına giren malzemenin ana kaynağı müzayedelere çıkan ve efemera tüccarlarına ulaşan şahıs arşivleri. Bu şahıs kökenli malzemeler bir araya geldiğinde devlet ya da kurum arşivlerinde bulunmayan bilgiler tamamlanabiliyor. Resmî arşivlere girmeyen şahıs kökenli malzemenin ciddi koleksiyonunu yapan 15-20 filatelist ya da efemeracı biliyordum, ki çoğu toplama sahasını belirli tür malzemeyle sınırlandırıyor. Çok yararlı filatelik yayınlar çıkardıkları oluyordu. Ama akademik çalışma yapmıyorlardı. Özel koleksiyonlarda bulunan malzemeler bugün bile akademik çalışmalarda kullanılmıyor.

Atom Damalı fiskal koleksiyonu dağıldı mı?

2000'li yıllarda Damalı sikkeler üzerinde yoğunlaşmaya başladı. O süreçte fiskal koleksiyonunu sattı. 20 klasörlük yardım kurumları koleksiyonu komple olarak bana geçti. Osmanlı malzemelerinin içinden de 300 kadar parçayı seçerek bir tüccardan alabildim, ki birkaçı hariç hepsi belgeydi. Başkaları da aldı, bir kısmını tüccarlardan, kalanlarını da müzayedelerden.

Osmanlı ve Türkiye fiskal koleksiyonculuğu, bu sahaya girdiğiniz yıllardan günümüze nasıl bir gelişme gösterdi?

Benim sahaya girdiğim 1980'li yılların ikinci yarısında Osmanlı belgeleri hâlâ kesekağıdına dönüştürülüp manavlara, bakkallara veriliyordu. Milyonlarca fiskal pulu bu yoldan telef olmuş olmalı. Ben o tarihten önce konuyla ilgim olmadığından denk gelmedim ama o kese kağıtlarından bir tanesini Salih Bey bana hediye etmişti. Çok şükür Osmanlı belgeleri eskisi gibi atılmıyor. Esnaf, değerlerini anladı. Müzayedelere konuyorlar, bir şekilde koleksiyonlarda yer buluyorlar. Yeni harfli Cumhuriyet malzemesi için aynı şeyi söylemek zor. Henüz değeri bilinmeyen atılan mazleme türleri var. Tarihi önemi olduğu halde atılan faturalar, makbuzlar, zarflar, karneler vs. oluyor. Ama arayış içinde olan bir sürü genç koleksiyoncu var. Onların Cumhuriyet malzemesine talep yaratmasıyla saklanan fiskalli malzeme oranının artmasını bekliyorum.

Bir belge üzerinde birden fazla fiskal görmek mümkün. Bir işlemde kaç başlıkta vergi alınıyor?

İşlemin niteliğine ve zamana göre değişiyor. 1924 tarihli bir mahkeme belgesinde hem sabit damga vergisi, hem oransal damga vergisi, hem Hicaz Demiryolu vergisi ödendiğini gösteren pullar var. 1903'ten başlayarak hemen her finansal işlemde Hicaz Demiryolu için vergi alınmış. Karşılaştığımız Hicaz Demiryolu fiskal pullu belgelerin çok büyük kısmı Anadolu ve henüz imparatorluğun elinde olan Balkanlar'dan. Arap ülkelerinden çok az belge çıkıyor. Fakat savaştan sonra demiryolu hattının büyük bir bölümü Arap ülkelerinde kalmış... Fransız ya da İngiliz kontrolündeki Arap ülkeleri'nde Hicaz Demiryolu vergisi alınması sürmüş.

Cumhuriyet Hükümeti de Hicaz Demiryolu vergisi almayı sürdürmüştü. Bu vergiler nerede kullanılmış?

Onu bilmiyorum ama 1924 tarihli mahkeme belgesine yapıştırılan bütün pulların Osmanlı pulu olduğuna dikkat edin. Saltanat kalkmış, ama pullarda padişah tuğrası var. Yeni devlet, eldeki stok tükenene kadar yeni fiskal bastırmamış, Osmanlı pullarını devlet dairelerinde kullanmayı sürdürmüştü. İmparatorluktan kalan eski formları da kullanmış. Cumhuriyet'in ilk yılları yokluk dönemi. Kaynak israfı olmasın diye stoklar tükenene kadar eldeki formlar ve pullar kullanılmış. Sürşarj yapılmamış olması da dikkat çekici! Bir nedeni masraflı bir iş olması. Pullarla formlar Türkiye'nin her yerinden bir matbaaya getirilecek, kayıtlar tutulacak,

malzemeye sürşarj vurulacak ve hepsi tekrar binlerce devlet dairesine dağıtılacak...

Hicaz Demiryolu koleksiyonunuz da diğer başlıklarınız kadar hacimli mi?

10 klasör tutuyor. Diğer bazı koleksiyonlarım kadar büyük değil ama Hicaz Demiryolu'na gelir sağlamak için çıkarılan pul sayısı da sınırlı. Ana çeşit olarak topu topu 9 pul var. Sürşarjlı varyantlarını ayrı sayarsanız 37'yi buluyor.

9 puldan nasıl bu kadar zengin bir koleksiyon oluşturduunuz?

Bir kere her pul çok çeşitli işlemde kullanılmış. İşlemleri ayrı ayrı göstermek için bir pulun 15 belge örneğini almış olabilirim. İkincisi, tek pul kullanmak yeterliyken bir belgede 10-15 pul kullanıldığı olmuş. Bunu kimlerin yaptığı başlı başına bir araştırma sahası olabilir. Üçüncüsü, bazı desenler 5-6 kez basılmış. Baskı farkları var. Erörlü pullar var. Pulların bir bölümünün 'muâyeneli' kaşeli varyeteleri bulunuyor.

Neden kaşe vurma ihtiyacı duyulmuş?

Bir depodan yüksek miktarda pul çalınmış. Çalınanları geçersiz kılmak için elde kalanlara 'muâyeneli' damgası vurulmuş. Muâyenesiz olarak o tarihten sonra işlem görmüş pullar özellikle değerli tabii. Bir de şu var: Hicaz Demiryolu'na gelir sağlamanın tek vasıtası pul değil. Örneğin, aynı amaçla iane makbuzları çıkarılmış. Şahıslardan ve kurumlardan iane makbuzu karşılığında bağış toplanmış. Kurban derileri toplanmış, o da özel makbuzlarla belgelenmiş. Bu makbuzların çok çeşidi var. Yine demiryoluna gelir sağlamak için resimli posta kartları çıkarılmış, halka satılmış.

Topladığınız her konuya efemerayı da dahil ediyor musunuz?

Konudan konuya değişiyor. Ama ana fiskal koleksiyonlarım hepsi zamanla efemerayı da içine aldı. Her konuda çerçeveyi o kadar geniş tutamıyorum, çünkü ne kaynak yetiyor ne de zaman. Salih Kuyaş'ın dediği gibi bir yerlere sınır çekmek gerekiyor. Ama sınır zaman içinde ileriye kayabiliyor. 15 yıl önce Hicaz Demiryolu koleksiyonumda posta kartları yoktu. Bugün kartların yanında fotoğraflar da var.

Koleksiyonunuzun geleceği ile ilgili bir planınız var mı?

Şimdiki planım Duke Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlamak. Ama henüz kütüphaneyle görüşmelere başlamadım. Pandemi sonrasına kaldı. Koleksiyonların dağılmasını ve birbirlerinden ayrılmasını istemiyorum. Çünkü hepsi belirli bir sisteme göre, bilinçli olarak ve giderek derinleşen bir bilgi kümesine dayanarak oluşturuldu. Bütün başlıklar aynı mantığa göre toplanıp tasnif ediliyor. Koleksiyonlar birbirlerinden ayrılıp dağılırlarsa çok bilgi kaybolur.

İlgi alanlarınız genişlemeye devam ediyor mu? Yeni başlıklar çıkacak mı?

Çıkarmamaya çalışıyorum çünkü alanlarım aşırı genişledi. Son on yılda başladığım koleksiyonların her biri bir ömürde tamamlanamayacak türden konular. Biz koleksiyoncular aramızda yarı şaka, yarı ciddi; bu gibi projelere girişmek için deli olmak gerektiğini söyleriz. "Kafası düzgün çalışan bir kişi kağıt parçalarını toplamaya bu kadar zaman ve kaynak ayırmaz," deriz. Ama yeni parçalar bulurken ve bilgi üretirken yaşanan heyecan ve mutluluk koleksiyon genişledikçe katlanarak devam ediyor. Haliyle çerçeve de genişliyor.

Son eklenen başlıklar neler?

Nisbeten yeni üç ana saha var: banka, sigorta ve basın yayın. Bir de okuduğum okullarla ilgili malzeme toplamaya başladım.

Finans tarihi çalışan biri için bankanın bu kadar geç gündeme gelmesi şaşırtıcı!

Fiskalin kendisi finansla ilgili. Vergi makbuzu, iane makbuzu gibi 30 yıldır topladığım malzemeler de finans belgesi. Bankaya geçişim birdenbire olmadı. İane toplayan kuruluşların banka hesapları oluyor. Hayır kurumlarına bağış yapan bankalar var. Bu gibi banka mazlemelerini kurumsal koleksiyonlarım için alıyordum. Aldığım lotlardan mükerrer malzeme çıkmaya başlayınca 'Oldu olacak banka koleksiyonu da yapayım.' dedim. Oradan da sigortaya geçtim çünkü birçok bankanın sigorta sektöründe kardeş kuruluşu var. Osmanlı ve Cumhuriyet banka malzemesi toplayan ciddi koleksiyoncular mevcut. Ama ciddi sigorta koleksiyoncusu olduğumu sanmıyorum. Müzayedelerde genelde rakip çıkmamasından anlıyorum bunu. Birçok malzemenin tek alıcısı benim. Eşya piyangosu da topluyorum. O alanda birkaç güçlü alıcı var. Nadir bir parça çıktığında rekabet oluyor. Neyin nadir olduğunu benden iyi bilenler var; her müzayedeyi takip ediyorlar. Sigortada görmediğim rekabeti eşya

piyangosunda gözlemliyor ve yaşıyorum.

Rekabetin yüksek olduğu sahalarda koleksiyon yapmak ciddi kaynak gerektiriyor olmalı!

Evet ama nadir, anlamlı, görsel açıdan cazip ve tarihçilik açısından önemli bir koleksiyon mütevazı bir bütçeyle de yapılabilir. Bâkir sahalarda bilgi üretmek daha kolay. Bu yüzden koleksiyon yapmayı düşünen gençlere “Yeni koleksiyon alanı bulun. Kimsenin toplamadığı malzeme türlerine yönelin. Rahat toplar, çabuk ilerlersiniz.” diyorum.

Eski sahalarınızla ilgili yeni malzeme çıkma sıklığı ne?

Girdiğim her müzayedede banka ve basın yayın gibi yeni konularına giren şeyler çıkıyor. Çok ilerlediğim konulardaysa, koleksiyona önemli bir şey katan parça almak için 6 ay beklediğim oluyor. Tapu koleksiyonum bu kategoriye giriyor. Görmediğim türden bir tapu nadiren çıkıyor. Sırf tapu toplasaydım şimdi çok sıkılacaktım. Dönüp dolaşıp Salih Bey’e geliyoruz. Bir sohbetimizde rahmetli “İçinde koleksiyonculuk tutkusunu varsa bir koleksiyonun olgunlaşınca onu bir şekilde genişletmek zorundasın. Zamanla uzantını bağımsız bir koleksiyon saymaya başlayabilirsin.” demişti. Zaman onu bir kez daha haklı çıkardı.

Bu konudaki nasihatini dinlemiştiniz...

Evet. Bölünmeden genişleyen koleksiyonlarım olduğu gibi eski bir koleksiyondan ayrılıp bağımsızlaşan koleksiyonlarım da oldu. Basın yayın, fiskalden kopan bir koleksiyon. Gazete ve ilan pulları, Osmanlı fiskallerinin bir türü. Elimde bu pulları taşıyan gazeteler ve ilanlar vardı. Özel formüller, eşya piyangosu, vinyet gibi koleksiyonlarımda da basın yayınıla ilgili sektörlerin malzemeleri bulunuyordu. Bu malzemeler basın yayın koleksiyonumun çekirdeğini oluşturdu. Önce gazetelerle ilgili makbuzlar, yazışmalar, kartlar, piyangolar bir araya geldi; sonra sırayla kitapçılar, matbaalar ve yayınevleriyle ilgili olanlar eklendi. Matbaacılık koleksiyonum da, matbaanın Türkiye’ye geç girmesi nedeniyle tarihçilerle sosyal bilimcilerin özellikle ilgileneceği bir konu. Diğer koleksiyonlarımda olduğu gibi burada da hedefim devlet arşivlerinde bulunmayan, şahıs arşivleri ya da terekelerden çıkan malzemeyi bir araya getirmek. Bu malzemeler değerlendirilince henüz bilmediğimiz çok şey ortaya çıkacak, tartışmalar yeni boyutlar kazanacak.

Bu âtıl malzeme tarih yazımının unsuru haline geliyor yani?

Kalburüstü efemera ve fiskal koleksiyonlarının tarihçilerle sosyal bilimciler tarafından değerlendirmesi çok yararlı olacak. Ben bir bölümünü sürmekte olan araştırmalarımda kullanıyorum ama büyük bir kısmına ömrüm vefa etmeyecek. Bunun bilincindeyim ve bir toplumsal hizmet olarak topluyorum. Osmanlı ekonomisi ve politik sistemi ile ilgili yazılarımda şer'î mahkeme kayıtlarını kullandım ve kullanıyorum. Mahkeme kayıtlarına dayanmamın nedeni, halkın gündelik yaşamına ilişkin ipuçları vermeleri. Fiskalli malzeme, antiye, kurum-şahıs yazışmaları gibi belgeler de gündelik hayata ışık tutuyor. Kadı siciliyle ortak yanları bu. Yoğun olarak kullanılan mühimme defterleri gibi kayıtlardansa devletin toplumu nasıl gördüğü, olayları nasıl yorumladığı ve önceliklerine ilişkin veriler çıkıyor. Oralarda devletin görmediği ya da önemsemediği süreçlerin izini bulamazsınız. Kadı sicilleri üzerinde çalışan çok değerli akademisyenler var ama yine de bu kaynaklara yeterince önem verilmediğini düşünüyorum. Sırf İstanbul mahkemelerinin kayıtlarını içeren 10 bine yakın defter var. Bunların 200-300'ünün transkripsiyonu mevcut. Modern metotlarla incelenmiş olanlarsa daha da az. İstanbul dışındaki yerlerin defterlerine değinmiyorum bile. Başbakanlık Arşivi'nde henüz el değmemiş muazzam bir bilgi hazinesi var.

Kadı sicillerindeki verileri koleksiyonunuzdaki malzemeyle genişletebiliyor musunuz?

Modernleşmeyi zorunlu kılan toplumsal hareketler 1700'lerin sonlarında ve hızlanarak 1800'lerde ortaya çıkıyor. Koleksiyonumda 1840 öncesi malzeme ne yazık ki çok az. O zamanın terekelerinden ve şahıs arşivlerinden çok azı günümüze ulaşmış. Bendeki malzemenin yüzde 99'undan fazlası 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonraki yıllara ait. Kadı sicilleri veri tabanım 1600'de başlıyor; 1850'lere ulaşmış durumdayız. Son dört sicil defterlerimiz, koleksiyonlarımdaki malzemenin bollaşmaya başladığı yıllara ait. Dolayısıyla artık karşılaştırmalar yapabiliyorum. Henüz yazım aşamasında olan çalışmalarımın giren gözlemler var.

Türkiye'de Postanın Mikrotarihi kitabınızdan önce koleksiyonunuzdaki malzemeyi yayınlarınızda kullanmış mıydınız?

Mehmet Akan'la birlikte yaptığımız bu çalışma, koleksiyonlarımı kullandığım ilk kitap oldu. Bu kitapta gösterdiğimiz malzemenin yüzde 98 kadarı Akan'ın ya da benim koleksiyonlarımdan. Diğer iki ciltte de muhtemelen öyle olacak çünkü ikimiz de yirmi yıldır bilinçli olarak seçme malzeme topluyoruz. Sürmekte olan birkaç çalışmam bittikten sonra

yazmayı planladığım bir kitapta da elimdeki malzemeyi yoğun olarak kullanma imkânım olacak. Konusu, Ortadoğu'da ekonominin ve devlet yönetiminin modernizasyonu. Kadı sicillerinden birtakım hipotezler çıkarıp bunları koleksiyonlarımla desteğiyle değerlendirebileceğim. Benzer biçimde koleksiyonlardaki örüntülerin yorumuna kadı sicilleri katkı sağlayacak. Modernleşmeyle on yıllardır ilgileniyorum. Koleksiyon sahalarımı genişletirken modernleşmeyle ilgili malzeme toplamanın akademik çalışmalarına yarayabileceği tabii ki aklımdaydı. Malzemem çeşitlendikçe bir takım tezleri sınamanın yolları artıyor. Basın yayın koleksiyonumdaki gazete makbuzları Cumhuriyet döneminde Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin yerleştiği vergi toplama sisteminin bu sektörde sürdüğünü gösteriyor mesela.

Düyûn-ı Umûmiye'nin koyduğu hangi vergiler devam etmiş, hangileri kaldırılmış tespit edilmiş durumda mı?

Osmanlı borçlarının ne zaman ödendiği bilinen bir konu. Ama borçların ödenmesi için gerekli kaynakların nereden bulunduğu ve hangi yollardan toplandığı henüz yeterince bilinmiyor. Fiskal pullarıyla toplanan Düyûn-ı Umûmiye vergi kalemlerinin hangileri Cumhuriyet döneminde aynen sürmüş? Ne gibi kalemler eklenmiş, hangileri çıkarılmış? Bunların bir yandan vergi yönetmelikleri bir yandan da fiskalli belgeler incelenerek saptanması gerekiyor. Sürdüğünü bildiğim birçok kalem var ama vergi dışı bırakılan kalemler var mı? Bunları sistematik olarak henüz incelemediysem de koleksiyonlarımda ipuçları bulunduğuna eminim.

Bu tür bakir malzemenin mevcut tarihi kabulleri değiştirmesi de söz konusu olabilir değil mi?

Tabii. Bir örnek vereyim: Benim zamanımda lise tarih kitaplarında, Harf Devrimi'nin bir yıl içinde hedefine ulaştığı belirtilirdi. Buna o zamanlar da aklım yatmamıştı; mantık dışı gelmişti. Fiskalli belge ve kurum tarihi koleksiyonlarımdaki belgeler, verilen bu bilginin yanlış olduğunu kanıtlıyor. Alfabe değişikliği bir günde yapılmadığı gibi yerleşmesi de bir yılda olmamış. Devrim'in tarihi 1 Kasım 1928. Ancak bize anlatıldığı gibi eski yazı 1929 sonlarında terk edilmiyor. Kurumdan kuruma, bölgeler arasında ve kurumların içinde şahıstan şahısa değişen ama genelde yıllar süren bir geçiş dönemi olmuş. Devrimin altıncı yılında, yani 1934'te, iktidarın resmî yayın organı daha sonra Ulus adını alan Hakimiyet-i Milliye gazetesi bile zarf içinde yollanan bazı yazışmalarında eski Türkçe kullanıyor. Zamanla Arap alfabeli yazışmaların oranı azalıyor, Latin alfabelilerin oranı artıyor. Bir süre iki alfabe bir arada kullanılmış. Evrak, Harf Devrimi'nin birdenbire yapılmadığını somut olarak gözler önüne

seriyor. Devrim'in resmî tarihinden on ay önce, 28 Ocak 1928 tarihine ait Resimli Ay dergisine ait bir kartta tüm yazılar Arap alfabesiyle yazılmış ama yapıştırılan posta pullarında Latin alfabesiyle 'TURK POSTALARI' ibaresini görüyoruz. Henüz yeni Türk alfabesi hazır değil; ibarede "ü" harfi yok! Ama hazırlık yapıldığı ortada!

Genellikle Osmanlı son dönem ve erken Cumhuriyet yıllarından bahsettik. Daha yakın tarihli belgeleri de koleksiyonunuza alıyorsunuz?

Tabii. Ankara'daki kitapçılara, pulculara bisikletle gittiğimi anlatmıştım. Bisiklete binmeyi, altı yaşındayken, 1960 yılında öğrendim. Ve öğrendikten sonra da kullanmaya başladım. Fiskalli malzeme toplarken nasıl otomobil sürmek için ehliyet alınması gerekiyorsa bisiklete binmek için ehliyet almak gerektiğini öğrendim. Biri 1949'dan diğeri 1960'tan iki bisiklet ehliyeti örneği var elimde. Demek ki annemle babam bana ehliyet aldirmamakla belediye yasasını çiğnemişler! Ben de yıllarca kanun kaçağı olarak yaşamışım! Belediye yasasının emrettiği yıllık vergiyi ödememişiz. Bu kabahatimizi koleksiyonumdaki malzemedен öğrendim.

Koleksiyonlarınızı tarihsel olarak nasıl sınırlıyorsunuz?

Hemen her başlığı 2015'le sınırladım.

[Timur Kuran bir mezatta gördüğü matbu fiskalli bir hisse senedinin koleksiyonunda olup olmadığını kontrol ediyor (25 Aralık 2020)]

Neden 2015?

Türkiye’de Postanın Mikrotarihi kitabını hazırlarken Mehmet Akan’la 2015’le sınırlamaya karar verdik. Çünkü o tarihte, çalışmamızın merkezinde olan antiye haberleşme işlevini tamamen yitirmişti. PTT antiye çıkarmaya devam ediyordu ama mesaj için bıraktığı yer 3 satıra inmişti. Artık sadece filatelistler için çıkarılan, düşük tirajlı, ana posta şubelerinde bile bulunmayan bir malzeme olmuştu. Daha önceki bir tarihte de kesebilirdik ama 2015 sonuna kadar kitaba girecek tüm malzeme bilinçli olarak toplanmış durumdaydı. Antiyeye koyduğum dönemselsınırı diğer koleksiyonlarıma da uygulamak beni bir nebze rahatlatan bir karar oldu. Düzinelerce konuda yeni çıkan malzemeyi takip etmek külfetinden kurtulmak, eskileri bulmaya ayırabildiğim zamanı artırdı.

Posta tarihi konusunda bir kitap hazırlamak nasıl gündeminize girdi?

1999'da Akan'la çalışmaya başladığımızda Türkiye'de bir antiye kataloğu yoktu. Sadece Pulhan Türk Pulları Kataloğu'nda Salih Kuyaş'ın hazırladığı çok kısa bir antiye bölümü vardı. Günümüze göre çok primitif bir çalışmaydı bu. Rahmetli Kuyaş'ın kendisinin de söylediği gibi emisyonlarda eksikler vardı; her emisyon için verilen bilgi iki cümleyi geçmiyordu. Spesiyalize bir antiye kataloğu hazırlamak üzere yola çıktık. Ama daha ilk aylarda yanıtını aradığımız soruların kapsamı, çalışmanın katalogun çok ötesine geçeceğini, tarih kitabı yazacağımızı gösterdi. "Madem ikimiz de merak ediyoruz, Türk antiye tarihini de yazalım, Türk posta tarihindeki yerini ortaya koyalım," dedik. Çıkan ilk ciltte 1920-50 döneminde basılan antiyelerin ve diğer yan malzemenin nedreti hakkında bilgiler var. Zaman içinde değişebileceği için bilinçli olarak fiyat estimasyonu vermiyoruz. Elli yıl, belki de 100 yıl sonra başvurulabileceğini düşündüğümüz bir eser sunmayı hedefledik.

Bu kitap için ekstra araştırma yapmanız gerekti mi?

Tabii. Yıllarca bilgi peşinde koşmamız gerekti. Bazı bilgiler, kitap yazılmaya başladıktan sonra arşivlerden çıktı. Bazıları da yığınla malzemenin incelenmesiyle bulundu. İlk cildin yazılması 18 yıl sürdüyse, bir nedeni ince ayrıntılarla uğraşmamız. Pulcuların ve filatelistlerin genelde hiç ilgilenmediği, bilmeye ihtiyaç duymadığı detayları saptamaya ve yorumlamaya kalkıştık.

Mesela?

Millet Meclisi Hükümeti'nin 1922'de çıkardığı bir kart antiyenin pul deseninde çift kolon bulunması dikkatimizi çekti. "Bu motif neyi simgeliyor?" diye merak ettik. Baktık ki o dönemin diğer bazı posta ve fiskal pullarında da çift kolon bulunuyor. Kolonlu malzemelerin ortak bir noktası var. Hepsi de Vahdet Bey adlı bir sanatçı tarafından tasarlanmış. Kolon, mason simgesiymiş. Bu çıkış noktasından, Vahdet Bey'in mason olabileceğini ya da motif seçimine katkı verenler arasında masonlar olduğu hipotezini geliştirdik. Gerisini sanat tarihçileriyle o dönemi iyi bilen politik tarihçilere bırakıyoruz. Masonların İttihat ve Terakki Cemiyeti ve erken Cumhuriyet kadrolarındaki yeri tarihçileri cezbeden bir konu. 'Bakılabilecek yerlerden biri de burası!' demeye getirdik. Kitabın kolon motifi gibi mikro konulara yer vermesi, Akan'la paylaştığım koleksiyonculuk mantığını yansıtıyor. Koleksiyon yaparken tarihin bilinmeyen ayrıntılarını da aydınlatmaya çalışıyoruz.

Daha en baştan hedef kitleniz filatelistleri aştığına göre bu kitabı kim için yazdınız?

Kitabı sadece koleksiyoncular için değil, koleksiyon yapabileceğini düşündüğümüz tarihçiler ve entelektüeller için hazırladık. Bir malzemeye birçok değişik perspektiften bakılabileceğini göstermeye çabaladık. Kâğıt tarihi yapanlar için bile bilgi verdik. Postadan geçmiş kartların mesajlarını, gerektiğinde arşivlere girerek yorumladık. Belge koleksiyonculuğunun gelişmesini ve profesyonel tarihçilerin de oluşturulan özel koleksiyonlarla ilgilenmesini istiyoruz. Verdiğimiz birçok bilginin de bu amaçlara hizmet edeceğini düşünüyoruz. Hedefimizdeki bir kitle de, ses getiren koleksiyoncu olmak için varlıklı olmak gerektiğini düşünen, koleksiyonculuk potansiyeline sahip olduğu halde bu nedenle başlamaya cesaret edemeyen kişiler. Varlıklı insanların peşinden koştuğu, yoğun rekabet nedeniyle fiyatı yükselmiş malzemenin iyi bir koleksiyonunu yapmanın mütevazi bir btyle başarılamayacağı doğru. Öte yandan, Türkiye’de koleksiyonculuk henüz pek gelişmemiş olduğu için, hiç toplanmamış malzeme türü çok. Kitabımızın bazı bölümleri bu mesajı veriyor. Telgraf antiyeleri ve gönderinin alıcısına ulaştığını göndericiye haber vermek için kullanılan alma haberi bölümleri, daha önce yapılmamış malzemeden oluşan kişisel koleksiyonlarımıza dayanıyor. Başka ilgilenen olmadığı için bu koleksiyonlarımızın maliyeti gayet düşük oldu. Halbuki bu koleksiyonlarımızda hem son derece nadir, hem sosyal tarih ve posta tarihi açısından önemli malzemeler bulunuyor. Kurtuluş Savaşı’ndan gösterdiğimiz alma haberi örnekleri içinde bilinenlerin sayısı bir ya da iki olanlar bulunuyor. Bunların, Ankara merkezli yeni posta sisteminin adına basılmış ilk posta formülleri olduklarını sanıyoruz. İlgilenen olmadığı için çok az masrafla bize nasip oldular. Türkiye’deki müzayedeler ve efemeracı stokları bunlar gibi keşfedilmeyi bekleyen önemli malzemelerle dolu.

Türkiye’de Postanın Mikrotarihi kitabını kaç ciltte tamamlamayı planlıyorsunuz?

Dört cilt olarak tasarladık. Kalan iki cildin bazı bölümleri yazıldı.

Kitabın giriş yazısında bu çalışma için 11 ile seyahat ettiğinizden bahsediyorsunuz. Bu seyahatler neden gerekti?

Birçok şehir ve kasabaya Ankara ve İstanbul’daki posta merkezlerinde artık bulunmayan posta formüllerinden örnekler toplamak için gittik O yerlerdeki ana postanelerin müdürlerinden kendi malzeme depolarında bulunan eski formüllerden örnekler rica ettik. Sağolsunlar, çoğu yardımcı

oldu. Bu yoldan özellikle II. ve III. ciltlerimiz için epey devri geçmiş malzemeyi SEKA'ya yollanmadan toplamayı başardık. Bizi başından savarak yardım etmeyen görevliler oldu ama küçük bir azınlık oluşturdular.

PTT'nin düzenli bir formül arşivi var mı? Seyahat ettiğiniz yerlerde nasıl bir manzarayla karşılaştınız?

Ankara'da bile formül arşivi yok. Posta Müzesi'nde birkaç örnek dışında formül teşhir edilmiyor. Bildiğim kadarıyla müzenin depolarında da yok. Hem kullanımda olan hem de SEKA'ya yollanmayı bekleyen formların tutulduğu depolar var. Ama depolardaki malzemenin merkezi bir kaydı olduğunun belirtisine rastlamadık. Karşılaştığımız manzara karşısında iyiniyetli görevlilerin yardımıyla depolardan her nasılsa henüz SEKA'ya yollanmamış eski malzemelerden örnekler elde etmeye çalıştık. Kitaba başladığımızda bu konuda Genel Müdürlük'ten yardım göremedik. 1999'da Genel müdürü görmeyi bırakın, Ulus'taki Genel Müdürlüğü'nün kapısından geçemiyorduk. Görevli olmayanların girmesi yasaktı. Osman Tural Genel Müdür olduktan sonra PTT araştırmacılara kolaylık göstermeye başladı. Kendisinden ve ekibinden ciddi ölçüde yardım gördük. Arşiv eksikliğini tabii ki kapatamadılar ama Türkiye'nin dört bir yanındaki posta şubelerinden bizim çalışmamızı destekleyecek malzeme buldular.

Depolarda aradığınız her şeyi bulabildiniz mi?

Maalesef, hayır. PTT formül kataloglarından basıldığını bildiğimiz fakat hiç rastlamadığımız bazı malzemeden hiç örnek çıkmadı. Ama 1950'lerden, 1960'lardan bazı formüllerin bizde olmayan örneklerini bulabildik. Eski yazılı belgeler değil tabii bunlar. Depolardaki Osmanlı'ya ait belgeler çok daha gerilere giden yıllarda tasfiye edilmiş.

Formülden ne anlamamız gerekiyor?

PTT'nin antetli kağıtlarına formül deniyor. Telgraf, havale ya da kurumun iç yazışmaları için çıkarılmış olabilir. Antiyenin bir alt kategorisi olarak telgraf da topluyorum. Telgrafları Türkiye'de Postanın Mikrotarihi kitabının II. ve II. ciltleri bitince, dördüncü bir ciltte sunmayı düşünüyoruz. Mehmet Akan'da da benimki gibi geniş bir telgraf koleksiyonu var.

Telgrafın tarihi ne kadar geriye gidiyor?

Mors alfabesine dayanan telgraf 1840'lı yıllardan başlayarak iletişim hizmetlerinde kullanılmaya başlıyor. Osmanlı Devleti'nde ilk telgraf haberleşmesi ise 1855'te gerçekleşiyor. İlk posta pulunun çıkmasından sekiz yıl önce... Telgraf formları da Osmanlı posta pulundan önceye uzanıyor. Başlangıçta standart bir form kullanılmamış ama çok geçmeden bunun gerekliliği fark edilerek Osmanlı Telgraf İdaresi'nin ilk form örnekleri piyasaya çıkmış. Osmanlı Posta İdaresi kurulduktan sonra da o da telgraf formu çıkarmış.

Çıkan malzeme sıklığı bize erken tarihlerde telgraf kullanımının yoğunluğu konusunda bir şey söylüyor mu?

Bir defa sadece kamu yetkilileri kullanmamış. Sivil halk, özellikle de tüccarlar, çok kullanmış. İş bağlantıları, ödemeler gibi konularda telgrafla haberleşmek kolaylıklar sağlamış. Zamanla hastalık, vefat gibi daha özel durumlar için de tercih edilmeye başlanmış. Fiyatı düştükçe konular genişlemiş. Şifreli telgraflar da ortaya çıkmış. Devlet daireleri ve askerler yolladıkları hassas telgraflarda şifre kullanmış. Elimizde şifresi çözülmüş, okunmuş telgraflar var. Ama piyasaya şifresi çözülmemiş telgraflar da çıkıyor. Bu telgraflarda mesajın içeriğini bilemiyoruz. Telgrafın en önemli tercih sebebi hızı. Mesaj saniyeler içinde karşı taraftaki telgraf merkezine ulaşıyor, normalde aynı gün alıcısına ulaşıyor. O döneme göre çok hızlı bir işlem. Telefonun icadından sonra zamanla, telefon yaygınlaştıkça doğal olarak telgrafın önemi azalıyor. Fakat bazı durumlarda telgraf kullanımı adet olmuş. Telgrafla tebrik yollanması adet olduğundan tebrik telgrafı yaygın olarak kullanılmaya devam edilmiş. 1970'li, hatta 1980'li yıllara kadar çocukları evlenen ailelere Çocuk Esirgeme Kurumu'nun lüks telgrafından yollama adeti sürmüştü.

Standart bir uzunluğu var mı telgrafların?

Hayır. Tek cümlelik telgraflar olduğu gibi bir-iki sayfa tutanlar da oluyor. 1874'te Tekirdağ'dan bir tüccar beklediği ödemeyi alamadığını bildirmek için 5 satırlık bir mesaj yazmış... O dönemde yılda bir ya da iki kez yeni tasarımlı telgraf formu basılıyor. Formlarda tuğra olmaması dikkat çekici. Fakat yine 1874 tarihli bir başka örnekte hilâl motifi görüyoruz. O yılların telgraf formlarında gördüğümüz hilâllerde bir standart yok. Yönü, büyüklüğü, biçimi tasarımcının isteğine bağlı olarak değişiyor. Telgrafların üzerinde çok nadir damgalar olabiliyor. Nadir damgalı telgraflar posta damgası koleksiyoncularını da ilgilendiriyor. 1850'li yıllardan başlayarak telgraflar formlara kaydedilmiş. Ama herhangi bir posta merkezinde telgraf formunun geçici olarak bulunmaması mümkün.

O durumda düz kâğıt kullanılıyor. Cumhuriyet yönetimi de kendi formlarını bastırıyor tabii. Atatürk'ün 1923'te Rize mebusu Esat Bey'e gönderdiği telgraf buna bir örnek. Form, Ankara Hükümeti tarafından bastırılmış. Atatürk Esat Bey'e aynı gün, üç ayrı konuda üç telgraf göndermiş. 2006'da üçü de Eski Zaman Sanat ve Kültür Merkezi'nin Ankara'daki bir müzayedesinde satışa kondu. Birini ben aldım.

Kütüphanenizden hiç bahsetmedik. Kütüphaneniz bir koleksiyoncunun ruhunu yansıtıyor mu?

Kütüphanemde efemera, hayır kurumu, finans tarihi ve posta tarihi gibi koleksiyon sahalarımla ilgili kitap sayısı çok kabarık. Son yıllarda basın yayın tarihine ilişkin yayınlar da almaya başladım. Ama kütüphanemde ağırlık akademisyen olarak çalıştığım sahalarda. Sosyal bilimler ve genel olarak ekonomik ve politik modernizasyon tarihine giren yayınlar çoğunlukta.

Nadir, sahafiye kitap var mı?

Kütüphanemde baskısı tükenmiş olup çok aranan kitaplar mevcut. Ama kitap koleksiyoncusu değilim. Sırf nadir diye, içeriği bana yaramayan kitap almam.

Söyleşi: Ayşe Adlı
Arşiv: Timur Kuran